

Türkiye’de Kentleşme Süreci: Tarihsel Bir Perspektif

Hatike Koçar Uzan¹

Özet

Bu çalışma, Türkiye’deki kentleşme sürecini tarihsel bir perspektifle ele alarak, kentleşmenin nedenlerini ve etkilerini incelemektedir. Türkiye’de kentleşme, sanayileşme yerine tarımda makineleşmeye bağlı olarak kırsal alanlardan kentlere göçle şekillenmiştir. Bu süreç, ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını dönüştürmüş, toplumsal değişim ve modernleşmenin bir göstergesi olmuştur. Kentleşmenin ekonomik, siyasi, teknolojik ve sosyo-psikolojik nedenleri tartışılmış; hızlı kentleşmenin beraberinde getirdiği altyapı eksiklikleri, gecekondulaşma ve çevre sorunları gibi olumsuzluklara dikkat çekilmiştir. Çalışmada Türkiye’de kentleşmenin, toplumsal yapının modernleşmesini sağlamakla birlikte, kentleşme politikalarının yetersizliği nedeniyle bazı kronik sorunlara yol açtığını göstermektedir. Özellikle hızlı kentleşme, ekonomik kalkınma ile uyumlu bir şekilde planlanmadığında toplumsal ve çevresel dengesizlikler yaratmıştır. Bu bağlamda, kentleşme yalnızca nüfus hareketleri değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel değişimin bir yansımasıdır. Çalışma, Türkiye’nin kendine özgü kentleşme dinamiklerini anlamaya katkı sağlayarak, gelecekte daha sürdürülebilir ve planlı kentleşme politikaları geliştirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Çalışmanın, Türkiye’nin kentleşme yolculuğuna dair genel bir bakış sunarak literatüre katkı sağlaması hedeflenmektedir.

1. GİRİŞ

İlk kentlerin ne zaman ve nerede ortaya çıktığına yönelik pek çok araştırma yapılmaktadır. Yapılan bu araştırmalar elde edilen yeni bilgiler ışığında kentlerin tarihinin çok eskilere dayandığını ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda insanlığın yereleşik hayata geçmesiyle birlikte kentlerin ve kentleşmenin başladığı söylenebilir. Bu doğrultuda tarihsel süreç içerisinde kentlerin uzun

1 Dr. Öğr. Üyesi., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Eğirdir MYO, Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programı, hatikekocar@isparta.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1012-240X

ömürlü kültür ve medeniyet ortaya çıkardığı görülmektedir. Tarihin geç döneminde kentler ticaret, sanayi ve eğitim hayatının merkezi olmuştur.

Dünyanın her bölgesinde kentler ait oldukları toplumun karakteristik özelliklerini taşımıştır. Bu yönüyle kentler tek başlarına yaşayan varlıklar değil, buldukları bölgeler ile hayatlarına devam eden varlıklar olarak ele alınmalıdır. Zamanla kent kavramı sosyo-ekonomik gelişmelere bağlı olarak değişikliklere uğramıştır. Yaşanan sosyo-ekonomik değişme süreci insan davranışı ile yakından ilgili olup, kentleşme kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sanayi Devrimiyle başlayan süreçte kentleşme anlam kazanmış ve son şeklini almıştır.

Tarım ve hayvancılık ağırlıklı bir sosyo-ekonomik yaşam süren geniş nüfus kitleleri başta sanayi devrimi ve teknolojik gelişmeler olmak üzere çok yönlü etkiler nedeni ile kırsal alandan kentsel alanlara göç etmişlerdir. Ayrıca tarımsal artı değerın üretiminin artması ile kırsal alanlar da zamanla kentsel alanlara evrilmiştir. Bu durum kentlerin ve kentte yaşayanların sayı ve oranlarını hızlı bir ivme ile arttırmıştır (Mecek, 2021: 434).

Türkiye’de kırsal nüfus alanlarında tarımsal mekanizasyon ve üretim yöntemlerinde yaşanan değişimlere bağlı olarak nüfus hareketleri kırsaldan kent merkezlerine doğru yönelmiştir. 1950’li yıllarda bu sebeple başlayan ve ilerleyen dönemlerde ulaşım imkanlarında meydana gelen değişim ve artan sanayileşme süreci ile birlikte kentleşme süreci hız kazanmıştır. Türkiye’deki kentleşme olgusu ülkenin toplumsal, siyasi ve ekonomik gibi pek çok değerini doğrudan etkilemiş ve biçimlendirmiştir. Bu sebeptendir ki kentleşme sadece tarımda yaşanan makineleşme süreci olarak değil, toplumsal değişmelerin de göstergesi olarak değerlendirilebilir. Her ülkenin kentleşme süreci serüveni kendine özgüdür. Gelişmiş ülkelerde kentleşme süreci sanayileşme ile birlikte başlamıştır. Türkiye’de ise bu süreç tarımda makineleşmenin artmasının sonucunda kırsal alanlarda yaşayan bireylerin kent merkezlerine doğru göç hareketleri ile gerçekleşmiştir. Ortaya çıkan bu durum Türkiye’deki kentleşmenin başat özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde gelinen son durum itibariyle kentleşme Türkiye’nin temel sorunlarından biri haline gelmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında hiç kuşkusuz çeşitli siyasi, ekonomik ve toplumsal olaylar etkili olmuştur. Düzenli ve planlı olarak ortaya çıkan kentleşme süreci kentlerde yaşayan ve oraya göç eden kişilerin hayat standardını yükseltirken aksi durumda ise hayat şartlarına negatif etkisi söz konusudur.

Bu çalışmada kent, kentleşme, kentleşme nedenleri ve kentleşme politikası ile ilgili kavramsal çerçeve çizildikten sonra Türkiye’deki kentleşme süreciyle

ilgili değerlendirmelere yer verilecektir. Bu bağlamda çalışmanın amacı Türkiye'nin kentleşme yolculuğuna ışık tutmaktır. Günümüzde Türkiye'de kentleşme ile ilgili hususi bir bakanlığın olmayışı kentleşme politikasıyla ilgili hedeflere ulaşmada ne kadar başarılı olunduğu konusu tartışmalı bir konudur. Bu çalışmanın Cumhuriyet Döneminden günümüze Türkiye'de kentleşme üzerine genel değerlendirme yapması sebebiyle alan yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ARKA PLAN

Çalışmanın bu bölümünde kent ve kentleşme, kentleşme nedenleri ve kentleşme politikası konularıyla ilgili temel kavramlar irdelenecektir.

2.1. Kent ve Kentleşme

Kentlerin ortaya çıktığı yer, zaman ve dönemlerle ilgili mevcut bilgi ve literatür çalışmalarını kesin kabul etmek zordur. Özellikle insanlık tarihinin ilk dönemlerine ilişkin bilgi sağlayan ve antik çağ olarak bilinen dönem hakkında yapılan arkeolojik kazılar, sürekli olarak yeni bulgularla önceki bilgilerin revize edilmesine yol açmaktadır. Bu nedenle antik dönemde kentleşmenin başladığı yer ve tarih konusunda sunulan bilgiler kesin değildir ve yeni arkeolojik çalışmalarla değişime uğrayabilir (Hatt ve Reiss, 2002).

Kentlerin ortaya çıkış süreci içinde buldukları coğrafi bölgeye göre farklılık göstermiştir. Kent kavramı için dünyanın farklı coğrafi bölgelerinde değişik isimler kullanılmıştır. Örneğin Yunanistan'da "polis", Almanya'da "burgh", Fransa'da "cite", Arap ülkelerinde ise "medine" gibi kent uygarlığının sembolü olarak yerleşim alanları anlamına gelen kavramlar kullanılmıştır.

Kent ve kentleşme olguları tarih, coğrafya, ekonomi, mimari gibi sosyal bilimlerde birçok disiplinin ilgisi çekmiş ve çalışma alanı olmuştur. Her disiplin kendi çalışma alanına göre kent ve kentleşme olgularını değerlendirmiştir (Karakaş, 2001)

İnsanların hayatlarını devam ettirdikleri mekanlar köy ya da kent olarak sınıflandırılmaktadır. Fakat böyle bir sınıflandırmaya karşın köy ve kentin birbirinden kesin çizgilerle ayrılması gerçek hayatta pek mümkün olmamaktadır. Bu noktada bazı görüşler ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki idari anlamda belli bir yönetsel sınır içerisinde kalan yerlerin kent kategorisine dahil edilmesi iken bu sınırların dışında kalan mekanların ise köy olarak sınıflandırılmasıdır. İkinci görüşte ise köy ve kent ayrımı nüfus kriterine göre yapılmaktadır. Üçüncü görüşte ise ayrım noktası ekonomik ölçütlere göre yapılmakta olup son görüşte ise köy ve kent mekanlarının ayrımı toplum-bilimsel ölçütlere göre yapılmaktadır (Keleş, 2002). Bu

bağlamda kent; toplumsal bakımdan benzerlik göstermeyen kişilerin oluşturduğu diğer mekanlara göre görece daha geniş, nüfus yoğunluğu fazla ve mekanda süreklilik taşıyan yerleşim yerleri olarak tanımlanabilir (Kaya vd, 2007).

Zaman içerisinde toplumların yaşadığı sosyo-ekonomik gelişmelere bağlı olarak kent kavramının içeriğinde değişimler meydana gelmiştir. Eski dönemlerde kale, sur gibi kavramlar kentlerin tanımlanmasında önemli bir ölçüt olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise kentlerin tanımlanmasında yukarıda bahsedildiği üzere farklı ölçütler kullanılmaktadır. Kent kavramının multidisipliner bir yapısının olması sebebiyle her disiplin kendi alanına yönelik tanımlamalar yapmıştır. Bu noktada en sık kullanılan ve kabul gören kent tanımı nüfus kriteri dikkate alınarak yapılan kent tanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda kent; kendine özgü bir iş gücü şekli olan, toplumsal örgüt ve belirli bir yerleşik kültürü olan kalabalık nüfuslü yerleşmeler olarak tanımlanabilir (Sencer, 1979).

Kent ile ilgili genel bir tanımlama yapmak gerekirse; tarımsal olmayan üretimin gerçekleştiği, dağıtımın koordineli olarak yapıldığı ve belirli bir üretim biçiminin beraberinde getirdiği ilişkiler sonucunda görece daha homojen olan yerleşim birimleri olarak ifade edilebilir (Kartal, 1978).

Yıllar içerisinde kent sayısında meydana gelen artış kentleşme olgusunu da beraberinde getirmiştir. Kentleşme; ekonomik gelişmeye bağlı olarak kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi neticesinde, toplumda artan örgütlenme, uzmanlaşmaya ve insanlar arası ilişkilerde kentlere özgü değişimler yol açan nüfus birikme süreci (Keleş, 1998) olarak tanımlanmaktadır.

Kentleşme olgusuna yönelik çalışmalarda, kırdan kente göç, kentlerin nüfus ve mekan olarak büyümesi, sosyal, kültürel ve yaşam şekillerinde meydana gelen değişimler kentleşmenin öğeleri arasında sayılmaktadır. Kentleşmenin en temel sürecinin değişim olduğu ifade edilebilir. Bu sürecin kapsamını, tarımsal üretimde yaşanan değişimler neticesinde iş gücünün tarımdan sanayiye doğru yönelmesi, kentlerin nüfus ve mekansal bağlamda büyümesi ve insan davranışlarında yaşanan değişimler oluşturmaktadır (Çakır,2007). Bu bağlamda kentleşme genel olarak kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artması olarak tanımlanabilir. Bu noktada alan yazınında yer edinmiş farklı kentleşme tanımlarına yer değinmek faydalı olacaktır. Bu tanımlar;

- “kentleşme, kırsal alanların aksine kentsel alanlarda yaşayan insanların oranındaki artış”(Kamrava,1992),

- “kentleşme, insan yerleşmelerinin dağılmak bir kalıbından kentler ve kasabalar etrafında yoğunlaşmış bir başka kalıba geçiş” (Kamrava,1992),
- “kentleşme, sanayileşme ve iktisadi gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplumda artan oranda örgütlemeye, uzmanlaşmaya ve insanlararası ilişkilerde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus birikim süreci” (Keleş: 1998: 80) olarak tanımlanmıştır.

Yukarıda yapılan tanımlarda kentleşmenin farklı yönlerine dikkat çekilmiştir. Fakat genel olarak kentleşmenin özelliklerinden bahsetmek gerekirse (Keleş, 2015);

- Kentleşme demografik bir süreçtir ve sanayileşmiş ülkelere oranla hızlı artmaktadır.
- Büyük ve orta büyüklükteki kentler küçük kentlere kıyasla daha hızlı büyümektedir.
- Kentleşme hareketi bazı coğrafi bölgelere ve ya şehirlere yoğunlaşması sebebiyle diğer bölgeler de kentleşme hızı yavaş kalmıştır.
- Nüfusun büyük çoğunluğunun kentleşmesi sebebiyle bazı kamu hizmetlerin sunumunda yetersilikler ortaya çıkmıştır.
- Kentleşen nüfusun çalıştırılmasına yönelik sanayi yatırımları sebebiyle bazı hizmet dallarında yığılmalar söz konusudur.

Kentleşme süreci insanları sadece kent olarak nitelendirilen yerlere çekme süreci olmayıp bireylerin kentin yaşam biçimlerini kabullenmesi anlamına da gelmektedir. Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel bir değişim sürecini ifade eden kentleşme; kentsel mekanın ve toplumsal yaşamında dönüşmesi sürecidir (Kaya vd., 2007).

2.2. Kentleşmenin Nedenleri

Kentleşme sürecinin daha net anlaşılabilmesi için kentleşmeyi etkileyen faktörlerin detaylı olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu noktada çalışmanın bu bölümünde kentleşmenin ekonomik, siyasal, teknolojik ve sosyo-psikolojik nedenleri üzerinde durulacaktır. Çalışma konusu Türkiye’de kentleşme dönemleri olması sebebiyle kentleşme nedenleri Türkiye özelinde irdelenecektir.

- **Ekonomik Nedenler:** Türkiye’de makineli tarıma geçiş süreci ile birlikte köylerde üretim yöntemleri değişime uğramış, üretim süresi ise önceki dönemlere göre kısalmıştır. Fakat yaşanan tüm bu olumlu gelişmelere rağmen tarımsal arazilerin miras yoluyla bölünmesi,

üretim yönetiminde akılcı uygulamalar kullanılmaması gibi sebeplerle tarımda istenilen ya da beklenen verimlilik artışı olmamıştır. Ortaya çıkan bu tablo köylerde yaşayan kişilerin geçim sıkıntısı çekmesine sebep olmuştur. Mevcut yaşam koşullarını iyileştirmek adına köylerde yaşayan kişiler arasında şehir merkezlerine doğru göç etme eğilimi baş göstermiştir (Tuncer, 2015). Kentleşmenin ortaya çıkmasında etkili olan ekonomik nedenlerle kişiler daha iyi yaşam şartlarına sahip olma motivasyonu ile şehir merkezlerine doğru göç etmişlerdir.

- **Siyasi Nedenler:** Kentleşmenin ortaya çıkmasında etkili olan nedenlerden biri de siyasi nedenlerdir. Yönetim yapısı özellikleri, çıkarılan hukuki düzenlemeler gibi pek çok değişken siyasi neden içerisine girebilir. Bir ülkede siyasi iktidarın değişmesinin kentleşmeye olumlu ya da olumsuz etkileri olabilmektedir. Örneğin siyasi iktidar kentlerin büyümesi ve gelişmesine katkı sağlayacağı gibi tam aksi tutum ve davranış içerisinde de bulunabilir (Kaya, 2007). Örneğin bir ülkede; gezme, ticaret ve yerleşme gibi temel hak ve özgürlükleri sınırlayıcı bir siyasal rejimle yönetiliyorlarsa, kentleşme olumsuz etkilenir (Keleş, 1996). Bu durumda kentlerin büyümesi ve gelişmesine olumsuz anlamda etki etmektedir Türkiye’de 1950’li yıllarda benimsenen politikalar neticesinde Türkiye’de kentlerde hızlı bir gelişim dönemi başlamıştır.
- **Teknolojik Nedenler:** Sanayi devrimi kentleşmeyi hızlandıran en önemli nedenler arasındadır. Sanayi devrimi ile başlayan süreçte kentlerde kurulan sanayi tesisleriyle birlikte büyük ölçekte iş gücü ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Ortaya çıkan bu ihtiyaç kentsel mekanlarda karşılanmadığı için kırsal mekanlardan kentsel mekanlara doğru göç hareketi başlamıştır. Sanayileşmeyle süreciyle birlikte yeni iş kolları ve mevcut iş kollarında artış meydana gelmiştir. Zincirleme olarak ortaya çıkan bu olaylar neticesinde kentlerin nüfusu büyük oranda artmıştır. Yine teknolojik gelişmelerin artması ulaşım ve iletişim alanında iyileşmelere de neden olmuştur (Kaya, 2007).
- **Sosyo- Psikolojik Nedenler:** Kentte yaşamak bireylere bazı psikolojik üstünlükler sağlar. Söz konusu bu üstünlükler kentli olma ve kentte yaşama arzusunu doğurur. Bu tür durumlar kırsal alanlardan kentsel alanlara göçü hızlandırır (Susmaz ve Ekici: 2009). Diğer taraftan kentlerin kırsal alanlara göre görece özgür havası, daha geniş bir toplumsal tabakanın üyesi olma ve kentli olmanın gururunu yaşama isteği kentleşmenin sosyo-psikolojik nedenlerinden bazılarıdır (Keleş, 1996).

2.3. Kentleşme Politikası

Kentleşme politikası en yalın haliyle “köylerden kentlere olan nüfus akınlarının hızını, biçimini, coğrafi dağılımını, ülkenin kalkınmasına yardım edecek biçimde etkileyen koordineli politikaların tümü” olarak tanımlanabilir (Keleş, 1998). Kentleşme politikasının toplumların hayatında önemli bir yeri olmasında; kentleşmenin sanayileşme ile ortaya çıkan değişiklikler sebebiyle olması ve kentleşmenin toplumsal değişim ve gelişme sürecine etki etmesidir (Keskin, 2014).

Türkiye’deki kentleşme olgusu, ülkenin ekonomik, siyasal ve kültürel yapısını şekillendiren temel unsurlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Türkiye’deki kentleşme süreci, geleneksel devlet-toplum ilişkilerinin etkisiyle belirginleşmiştir. Kentleşme ve bu süreçle ortaya çıkan sorunlar, ülkenin en önemli meselelerinden biri haline gelmiştir. Zira kentte yaşayan nüfus her geçen gün artmakta, bu durum kentleşmenin doğurduğu sorunların da giderek daha fazla yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Başka bir ifadeyle, bu sorunlar kronik bir boyut kazanmıştır.

4. TÜRKİYE’DE KENTLEŞME DÖNEMLERİ

Türkiye özelinde kentleşme hareketlerinin gelişimi incelendiğinde Cumhuriyet’in ilanından 1950’ye kadar ve sonrası dönemler olarak söz etmek mümkündür. 1950 öncesi dönemde kent nüfusu yavaş artış gösterirken 1950’li yıllarla birlikte tarımda yaşanan makineleşme kırdan kente yönelik göç olgusunu şekillendirmiştir. Kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru gerçekleştirilen göç hareketi başlangıçta sanayi faaliyetlerinin yoğun olduğu bölgelere doğru olmuştur. Günümüzde de devam eden hızlı kentleşme olgusu bugün farklı sebeplerle daha geniş alanlara yayılmıştır. Türkiye’de kentleşme sürecinin dönemlere ayrılarak incelenmesi o dönemlerin kentine has genel özellikleri ve bu dönemleri etkileyen politikaların anlaşılır olmasını ve günümüze olan etkileri açısından fayda sağlayacaktır. Bu dönemler (Yılmaz ve Çitçi, 2011):

- 1923-1950 arası Düşük Kentleşme Dönemi,
 - 1950-1960 arası Kırsal Çözülme Kaynaklı Kentleşme Dönemi,
 - 1960-1980 arası Çarpık Kentleşme Dönemi,
 - 1980-2000 arası Kentsel Dönüşüm ve Kentsel Gelişim Dönemi,
 - 2000-2020 arası Günümüz Kentleşme Dönemi olarak incelenmiştir.
- *Düşük Kentleşme Dönemi (1923-1950):* Düşük kentleşme dönemi olarak nitelendirilen dönem Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni kurulduğu

döneme denk gelmektedir. Bu dönemde uygulanan politikalarda daha çok devletçi bir anlayış hakim olmuştur. Savaşlarla ciddi oranda nüfusu azalan ve ekonomisi kötü halde olan ülke için nüfus ve ekonomi politikaları son derece önemli olan konulardı. Bu sebeple nüfusu arttırmaya ve tarım ön planda olduğu için tarımsal üretimi arttırmaya yönelik politikalara ağır verilmiştir (Yılmaz ve Çitçi, 2011). Bu dönemde nüfusun büyük çoğunluğu kırsal alanlarda yaşamaktadır. 1945 yılında yapılan nüfus sayımına göre Türkiye’nin nüfusu 18.790.174’dur (Işık, 2005).

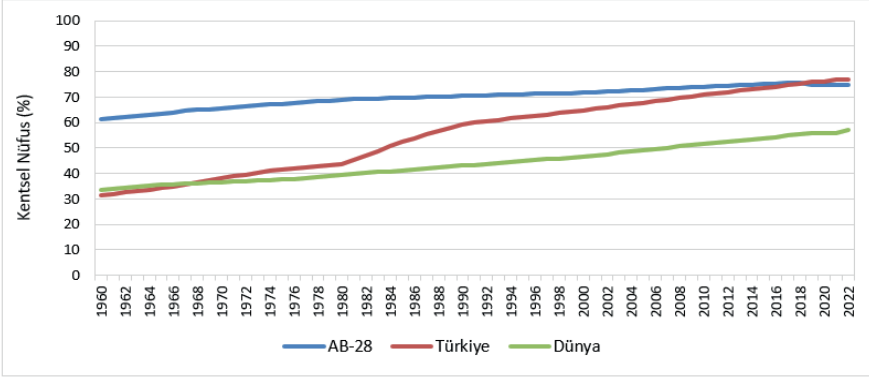
- ***Kırsal Çözülme Dayalı Kentleşme Dönemi (1950-1960):*** Türkiye’de 1950’li yıllarına kadar kentleşme hareketinde ciddi bir atılım gözlenmemiştir. Fakat 1950’li sonrasında ülkenin önemli meselelerinden biri haline gelmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ülkede ve dünya bazı önemli değişiklikler yaşanmıştır. Türkiye’de çok partili siyasal hayata geçilmesi söz konusu önemli değişikliklerdendir. Önceki döneme damgasını vuran devletçi politikalar, yerini yavaş yavaş liberal politikalara bırakmaya başlamıştır. Ekonomi alanında yaşanan bu değişim ve dönüşüm kırsal alanda tarımsal faaliyetlere de yansımış ve ülke içerisindeki nüfusu kentlere doğru hareketlendirmiştir (Niray, 2002). Türkiye’de yaşanan kentleşme serüveninde bu dönemin ayrı bir yeri vardır. 1950- 1960 arası dönem Türkiye tarihinde ilk yoğun ve hızlı kentleşme hareketleri meydana gelmiştir. 1950 yılında kentli nüfus 5 milyon 244 bin iken 1960 yılına gelindiğinde 8 milyon 860 bin olarak kayıtlara geçmiştir. Bu tablonun ortaya çıkmasında özellikle tarımsal alanda yaşanan yapısal ve ekonomik dönüşümler etkili olmuş ve bu süreçle birlikte tarımsal üretimde insan gücü ihtiyaç azalmış ve kırsal çözümlerde baş göstermiştir (Yılmaz ve Çitçi, 2011). 1950-1960 yılları arasında yaşanan bu hızlı kentleşme sürecine birçok kent harızsız olarak yakalanmış ve bu durumun ilerleyen yıllarda kentsel alanların pek çok sorunla karşı karşıya kalmasına zemin hazırlamıştır.
- ***Çarpık Kentleşme Dönemi (1960-1980):*** Türkiye’de kentleşme hızındaki artış çok sayıda yerleşim yerinin kent statüsü kazanmasına yol açmıştır. 1960 yılına kadar geçen sürede, kent sayısı 66’dan 102’ye yükselirken, nüfusu 50 binden fazla olan kent sayısı 5’ten 11’e çıkmıştır. Ancak bu dönemde, toplam kent sayısı 147’ye, orta ve büyük ölçekli kentlerin sayısı ise 27’ye ulaşmıştır. 1960-1975 döneminde ise kent sayısı 288’e, nüfusu 50 binden fazla olan kentlerin sayısı 65’e, nüfusu 100 bini aşan kentlerin sayısı ise 36’ya yükselmiştir (Sencer, 1979). Bahsi geçen dönemde Türkiye’nin hızlı ve güçlü bir kentleşme eğilimi içerisinde olduğu göze çarpmaktadır. Kentleşmenin bu denli

hızlı olmasında ulaşım araçlarındaki gelişmeler ve ulaşım politikasında meydana gelen değişimler gibi bazı çekici güçler etkili olmuştur (Tekeli, 1998). Fakat ulaşım politikasında yaşanan bu değişim trafik yoğunluğu ve trafik sorununda beraberinde getirmiştir. Yine bu dönemde hava, gürültü ve çevre kirliliği gibi bazı çevre sorunları da baş göstermeye başlamıştır. Bu dönemde sanayileşmenin hız kazanması sonucu kentlerde nüfus artışı meydana gelmiş ve bunun sonucunda kentler belediye sınırları dışına çıkmak durumunda kalmıştır. Bu sebeple kentsel ulaşım araçlarının hem çeşiti hem de sayısında artış meydana gelmiş ve kentler yeniden yeniden şekillenmiştir (Osmay, 1998).

- ***Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Dönemi (1980- 2000):*** Uzun yıllardan beri tek düze olarak devam eden kentleşme süreci bu dönemle birlikte yenilenme ve uyum süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Türkiye’de başlayan kentleşme politikaları ile ilgili önemli çalışmalara yapılmıştır. 1984 yılında çıkarılan 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Kanununun bu dönemde ele alınabilecek önemli gelişmelerdendir. Bu kanunda ilk defa büyükşehir kavramı kullanılmış ve İstanbul, Ankara, İzmir illerine bu statüsü verilmiştir. Bahsi geçen illere yapılan sanayi yatırımlarının artması ile bu iller adete kırdan kentin göçün merkezi olmuştur (Aydınlı ve Turan, 2012). Bu dönemde kentleşme politikaları kapsamında ele alınabilecek bir diğer önemli çalışma 1984 yılında Toplu Konut İdaresinin kurulmasıdır. Toplu Konut İdaresi ülkenin konut politikasını planlayan ve yönlendiren bir kurum olarak kurulmuştur (Ulusoy, 2020). Bu döneme kadar Türkiye’deki kentleşme süreci ve bunun sonucu ortaya çıkan gelişmeler, bölgeler arasında önemli farklılıklar göstermekteydi. Ancak merkezi idare tarafından çıkarılan teşvik kanunları, Anadolu’da yaşayan girişimcilerin de bu fırsatlardan yararlanmasını sağlamış ve bu girişimciler, buldukları bölgelerde gerçekleştirdikleri yatırımlarla kentleşme sürecinin günümüzdeki düzeyine ulaşmasında önemli bir rol oynamışlardır (Yılmaz ve Çitçi, 2011). Bu dönemde başlayan ve sadece Türkiye’ye özgü olmayan kentsel dönüşüm çalışmaları daha çok kaçak yapıların ıslahı, kaçak yapılaşmanın önüne geçilmesi ve kentlerin ekonomik olarak cazibe merkezine dönüşmesi olarak ifade edilebilir. Kentsel dönüşüm çalışmaları özellikle 2000’li yıllarlarda gerçekleştirilen yerel yönetimler reformları ile birlikte daha sık gündeme gelmiştir.
- ***Günümüz Kentleşme Dönemi:*** Günümüz kentleşme süreci kent ekonomisini canlandırma, kentin yaşanabilirliğini artırma, kentlere yapılan yatırımı artırma ve daha yeni yatırımlar için daha çekici

hale getirme üzerine kurulmuştur (Demirkıran ve Ömer, 2018). 2000’li yıllarla birlikte kentleşme sürecini hızlandıracak önemli yasal değişikliklerde yapılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda 2004 yılında 5216 sayılı Belediye Kanunu yürürlüğe girmiş, büyükşehir ve ilçe belediyelerine kentleşmeye önemli katkı sağlayacak önemli yetkiler verilmiştir. 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunu ile belediyelere kentlerin eski alanlarını onarma, kente ait tahi ve kültürel mirası koruma, deprem riskine karşı tedbir alma, kentsel dönüşüm ve kentsel yenileme projelerine uygulama gibi pek çok görev ve yetki verilmiştir (5393 sayılı Belediye Kanunu). Diğer önemli bir yasal değişiklik 2012 yılında olmuştur. 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı Kanun ile 14 yeni büyükşehir belediyesi ve 27 yeni ilçe kurulmuştur. Söz konusu kanun köy ve beldelerin tüzel kişiliği kaldırılması gibi yeni pek çok değişikliği de beraberinde getirmiştir (6360 sayılı Kanun). 2012 yılından sonra belediyelerin kentsel alanlarla ilgili yetkileri artmış, kentlerin daha modern, daha yaşanabilir ve sorunlarından arındırılmış alanlar olarak yaşam alanlarına dönüştürülmesi hedeflenmiştir. 2012 yılında çıkarılan yasal düzenleme ile idari bölünüş yapısında değişiklikler meydana gelmiş ve bu sebeple kent-kır tanımlarının revize edilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu tanımların revize edilmesi görevi Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’na verilmiştir. Bu kapsamda Mekansal Adres Kayıt Sistemi’nin kullanılmaya başlanması ile birlikte TÜİK tarafından fiili kent-kır ayrımına yansıtan bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Bu çerçevede yeni kent-kır tanımı mahalle- köy düzeyinde üç sınıftan meydana gelmektedir. Yoğun kent, orta yoğun kent ve kır tanımı oluşturulan yeni sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmaya göre 2022 yılı verileri baz alınarak nüfusun %67,9’unun yoğun kent, %14,8’inin orta yoğun kent ve %17,3’ünün kırsal alanlarda yaşadığı tespit edilmiştir (TÜİK Kent-Kır Nüfus İstatistikleri, 2022a).

Şekil 1. Yıllar İtibariyle Türkiye’de ve Dünya’da Kentsel Nüfus Dağılımı

Kaynak: Dünya Bankası (2023).

Şekil 1’de Avrupa Birliğine üye 28 ülke, Dünya ve Türkiye’deki kentsel nüfusun değişimi 1960-2022 yılları arasında kapsayacak şekilde verilmiştir. Buna göre Dünyada ve AB-28 ülkelerinde kentsel nüfus oranı görece daha yavaş artış eğiliminde iken Türkiye özelinde bu artışın belirli dönemlerde daha hızlı olduğu görülmektedir.

1927 yılında gerçekleştirilen ilk nüfus sayımında ülke nüfusu 13.648.270 ve halkın %75,8’i ise belde ve köy olarak nitelendirilen yerlerde yaşamaktadır. %24,2’lik bir kesim ise il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır. 1950 sonrasında nüfus kentsel alanlarda toplanmaya başlamıştır. TÜİK tarafından 2022 yılında Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre açıklanan sonuçlarda nüfusun %93,4’ünün il ve ilçe merkezlerinde yaşadığı görülmüştür. Bu oran Dünya Bankasına göre ise %77’dir (TÜİK, 2022b).

Günümüz kentleşme döneminin diğer kentleşme dönemlerinden farklı olarak ortaya çıkan önemli bir özelliği de “Teknoloji Geliştirme Bölgeleri” kavramının kullanılmaya başlanmasıdır. Temeli 1980’li yıllara dayanan teknokentlerin kurulmasıyla ilgili yasal düzenlemenin gerçekleştirilmesi 2001 yılında çıkarılan 4691 sayılı kanunla olmuştur. Fakat kanunda teknokent kavramı kullanılmamış bunun yerine “Teknoloji Geliştirme Bölgeleri” kavramının kullanılması tercih edilmiştir (Kubaş, 2018).

5. SONUÇ

Dünyada kentlerin ortaya çıkışı ve gelişimi ülkelere göre farklılık göstermiştir. Örneğin Yunanistan’da kent uygarlığının sembolü polis olarak adlandırılan yerler olurken Almanya’da oturma anlamına gelen *burgh*,

Fransa’da *cite* Arap ülkelerinde ise *medine* olarak isimlendirilen yerler kent uygarlığının sembolü olmuştur.

Kentleşme, genellikle bir kentin oluşumu, büyümesi, gelişimi ve dönüşümü süreci olarak tanımlanabilir. Tarih boyunca kentler üzerinde yaşayan medeniyetin isteği doğrultusunda büyüme ve gelişim göstermiştir. Ancak, sanayileşme sürecinin kentlerin büyümesindeki belirleyici rolü tartışmasıdır. Zamanla kentleşme, sanayileşme süreciyle özdeşleşen bir kavram haline gelmiştir. Aynı zamanda, kentleşme toplumsal hareketlilik ile de doğrudan ilişkilidir. Toplumsal hareketliliğin ortaya çıkmasında ekonomik ve demografik değişimler, siyasal faktörler gibi birçok etken rol oynamaktadır.

Kentleşme pek çok disiplini ilgilendiren oldukça karmaşık bir süreçtir. Örneğin sosyolojik anlamda kentleşme, kente özgü yaşam kalitesi hakimiyeti, demografik anlamda kentleşmenin kentteki nüfus sayısının toplam nüfus içerisindeki oranının artması, siyasi anlamda kentleşme ise kent olarak kabul edilen yerlerin sayısının artması, iktisadi anlamda ise kent ekonomisinde sanayi ve ticaretin tarımdan fazla olması olarak ifade edilebilir. Kent kavramının tanımı yapılırken ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir (Jones, 2003). Bu farklılığın ortaya çıkmasında ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin farklı olması, kültürel değişkenler, nüfus farklılıkları ve ülkelere göre değişen diğer değişkenler etkili olmaktadır.

Bu bağlamda, Türkiye’deki kentleşme olgusu, birçok gelişmiş ülkenin kentleşme dinamiklerinden farklı bir seyir izlemektedir. Gelişmiş ülkelerde genellikle sanayileşme ile başlayan veya eş zamanlı olarak ilerleyen kentleşme süreci, Türkiye’de tarımda makineleşmenin bir sonucu olarak kırdan kente göç hareketlerinin etkisiyle şekillenmiş ve bu durum, Türkiye’nin kentleşme sürecinin temel özelliği haline gelmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında nüfusun sadece %25’i gibi küçük bir oranı kent merkezlerinde yaşıyordu. Türkiye’de başta kırsal ve kent kesimin hızlı nüfus artışı olmak üzere, kırsal kesimde tarımda makineleşmeye bağlı olarak yaşanan iç göçler yoluyla nüfus kent merkezlerine doğru yönelmiştir. Özellikle 1950’liler ile başlayan ve izleyen yıllarda devam eden ulaştırma araçlarının iyileşmesi, kolaylığının artmasıyla sanayileşme süreci hız kazanmış ve iç göçlerin yönü kent merkezlerine doğru olmuştur. Tarıma traktörün girmesi ile daha önce aynı işi yapan çok sayıda insan işsiz ya da gizli işsiz kalmıştır. Yine bu dönemde ülkede iyileşmeye başlayan karayolu ulaşımı ağı ile iller ilçeler birbirine bağlanmaya başlanmış ve bu da bölgeler arasındaki ekonomik etkileşimin artmasına neden olmuştur. Türkiye’deki kentleşme olgusu, ülkenin siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel yapısının değiştiren

ve dönüştüren temel öğelerden biri olmuştur. Bu sebeptendir ki kentleşme ile birlikte vatandaşların sosyalleşme ve siyasallaşma süreci de başlamıştır. Bu bağlamda kentleşme, sadece tarımdaki değişmelerin ve sanayileşmenin sonucu değil aynı zamanda toplumsal değişim sürecinin de bir göstergesi olmuştur. Kentleşme tüm bunlara ek olarak aynı zamanda çağdaşlaşmanın bir ölçüsüdür.

Türkiye'nin kentleşme yolculuğu Batılı ülkelerden farklıdır. Bu durumun en büyük sebebi ise sanayileşme ve teknolojik gelişmenin batılı ülkelere kıyasla daha geç olmasıdır. Türkiye'nin kentleşmesi ülkenin ekonomik ve toplumsal yapısını şekillendirmiş ve toplumsal değişimin bir göstergesi olmuştur. Şüphesiz ki kentleşme olgusu tek başına ele alınıp değerlendirilecek bir süreç değildir. Toplumun ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yapısı ile yakından ilişkilidir. Bu sebeple bu alanlara yaşanacak bir değişim ve dönüşüm doğrudan ülkenin kentleşme yolculuğuna etki etmektedir. Türkiye'nin kentleşme sürecinin ele alındığı bu çalışma da Türkiye'nin yaşamış olduğu kentleşme serüveni dönemler itibarıyla ele alınmış ve incelenmiştir.

Sonuç olarak Türkiye'deki kentleşmenin genel görünümüne bakılarak bazı tespitler yapmak yerinde olacaktır. Bu tespitler şunlardır (Şahin, 2017):

- Türkiye'de kentleşmenin yönü hep batıdan doğuya doğru olmuştur. Bu sebeple kentleşme özellikle batıda daha yoğundur.
- Göçler bazen doğrudan kırsal alanlardan büyükşehirlere doğru olurken bazende önce küçük ve orta ölçekli kentlere sonra daha büyük kentlere şeklindedir.
- Göç hareketine ilk katılanlar, gençler ve az da olsa okuma yazma bilen gruptur.
- Erkekler kadınlara, bekarlarda evlilere kıyasla daha göç eden grup içerisinde yer almıştır.
- Türkiyede bazı kentler çeşitli özellikleriyle ön plana çıkmış ve hızlı büyüyerek hızlı da bir kentleşme süreci içerisinde girmiştir.
- Türkiye özelinde değerlendirecek olursak iller hem göç alıp hemde göç vermektedir. Ama bazı illerin aldığı göç verdiği göçten fazladır.
- Farklı bölgeler içerisinde bölgesel merkez haline gelen kentler bulunmaktadır. Bu kentler ulaşım kolaylığı, turizm ya da öğrenci kenti olma gibi çeşitli özellikleri ile ön plana çıkan kentlerdir.

- Büyükşehir ilçe belediyeleri ve bazı illerin ilçe belediyelerinin nüfusları diğer ilçelere göre daha fazladır. Bu sebeple belediyeler bu alanlarda daha geniş bir nüfusa hizmet sunmak durumunda kalmaktadır.

Günümüzde gelinen durum itibariyle kentleşme süreci devam etmektedir. Gerek çıkarılan yasal düzenlemelerle gerekse de kentlerin kendine özgü özellikleri sebebiyle bazı kentlere olan iç göç devam etmekte ve bu alanlarda yaşayan nüfus artmaktadır. Hızlı bir şekilde süren kentleşme ülkemizin temel sorunlarından biri olmayı da sürdürmektedir. Kentleşme ile birlikte ortaya çıkan kentsel sorunlar bünyesinde çok farklı değişkenleri barındırdığı için çözümü de kolay değildir. Türkiye hızlı kentleşme süreciyle birlikte gecekondulaşma, çarpık kentleşme, imar sorunları gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Son yıllarda bahsi geçen bu sorunları ortadan kalkması adına bir dizi yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir.

Kaynakça

- 5393 sayılı Belediye Kanunu. (2005). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf>. Erişim Tarihi: 27.11.2024.
- 6360 sayılı Kanun. (2012) <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6360.pdf>. Erişim Tarihi: 27.11.2024.
- Aydınlı, H.I. ve Turan, H. (2012). Kuramsal ve yasal çerçevede Türkiye’de kentsel dönüşüm. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 61-70.
- Çakır, S. (2007). *Kentleşme ve geçekondu sorunu*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Demirkıran, S. ve Ömer, E. (2018). Stratejik kent yönetiminde markalaşmanın önemi: Edirne örneği. *X.International Balkan and Near Eastern SocialSciences Congress Series*. Ohrid, Makedonya.
- Dünya Bankası Göstergeleri. (2023). <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?contextual=default> Erişim Tarihi: 27.11.2024.
- Ekinci, C. E., ve Susmaz, H. (2009). Sağlıklı kentleşme süreci esasları. *Social Sciences*, 4(1), 21-34. <https://doi.org/10.12739/10.12739>.
- Hatt, P.K. ve Reiss, A.J. (2002). *Kentsel yerleşimlerin tarihi*. (Der.&çev. B. Duru ve A. Alkan). 20. Yüzyıl Kenti. İstanbul: İmge Kitabevi, 27-36.
- Işık, Ş. (2005). Türkiye’de kentleşme ve kentleşme modelleri. *Ege Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, 14, 57-71.
- Jones, G. (2003). *Urbanization*, in (Ed. P. Demeny, G. McNicoll.) *Encyclopedia of Population*, New York: Macmillan Reference.
- Kamrava, M. (1992). *Politics and society in the developing world*, London: Routledge.
- Karakaş, M. (2001). Tarihsel gelişim sürecinde kent kısıtlı tarihsellik anlayışı üzerine eleştirel bir yaklaşım. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 121-132.
- Kartal, S. ve Kemal. (1978). *Kentleşme ve insan*. Ankara: TODAİE Yayınları, No: 175.
- Kaya, E. (2007). *Kentleşme ve kentleşme*. İstanbul: Okutan Yayınları.
- Kaya, E., Şentürk, H., Daniş, O. ve Sami Şimşek. (2007). *Modern kent yönetimi-I*, 1. Baskı, Ankara: Okutan Yayınları.
- Keleş, R. (1996). *Kentleşme sürecinde Türkiye*. Ankara: KOSİAD Yayınları.
- Keleş, R. (2002). *Kentleşme politikası*, 7. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 105-107.
- Keleş, R. (2015). *Kentleşme Politikası*, 14. Baskı, Ankara: İmge Yayınları.
- Keleş, R. (1998) *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, İmge Yayınları, Ankara, 1998.
- Keskin, E. B. (2014). *Kentleşme ve ailenin değişimi*. Bursa: Uludağ Yayınları.
- Kubaş, A. (2018). Endüstriyel Girişimcilik. *X. IBANESS Kongreler Serisi*, Ohrid, Makedonya. 27-28 Ekim 2018, 461-464.

- Meccek, M. (2021). Akıllı yaşam ve kent aracı olarak yerel yönetimlerin güvenli kent uygulamaları. (Ed. M. Kocaoğlu ve S. Usta), *Kurumsal Bilgi Yönetimi: Teknolojik Eğilimler*. İstanbul: Eğitim Yayınları, 433-456.
- Niray, N. (2002). Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), 1-27.
- Osmay, S. (1998). *1923’ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü*. 75 Yılda Değişen Kent ve Uygarlık, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sencer, Y. (1979). *Türkiye’de kentleşme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şahin, Y. (2017). *Kentleşme politikası*. 6. Baskı Bursa: Ekin Yayınları.
- Tekeli, İ. (1998). *Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde kentsel gelişme ve kent planlaması*. 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tunçer, P. (2015). Türkiye’de kentleşme politikaları. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 37, 275-290.DOİ: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3024>.
- TÜİK Kent-Kır Nüfus İstatistikleri. (2022a). <https://data.tuik.gov.tr/bul-ten/index?p=kent-kir-nufus-istatistikleri-2022-49755>. Erişim Tarihi: 27.11.2024.
- TÜİK Kentsel-Kırsal Nüfus Oranı. (2022b). <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/kentsel---kirsal-nufus-orani-i-85670> Erişim Tarihi: 27.11.2024.
- Ulusoy, A.E. (2020). Türkiye’de konut politikaları: Tarihsel süreç ve aktörlerin rolü. *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 1(3), 87-122.
- Yılmaz, E., ve Çitçi, S. (2011). Kentlerin ortaya çıkışı ve sosyo-politik açıdan türkiye’de kentleşme dönemleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, 252-267.